

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Остапчук Вікторія Вікторівна

УДК 821.162.1-3.091+821.161.1-3.09

**НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ В РОМАНАХ-ЕПОПЕЯХ С. ЖЕРОМСЬКОГО «РОРІОЇУ»
І Л. ТОЛСТОГО «ВОЙНА И МИР»: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі польської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ОЛЯНДЕР Луїза Костянтинівна,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри польської філології.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
МАЦЕВКО-БЕКЕРСЬКА Лідія Василівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри світової літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
СИПКО Людмила Михайлівна,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри російської філології

Захист відбудеться 15 вересня 2011 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розіслано 11 серпня 2011 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Папуша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Упродовж останніх десятиріч ХХ ст. набула поширення й концептуального вирішення наратологія, що відокремилася в окрему галузь гуманітарних наук. На сучасному етапі розвитку літературознавства наратив став розглядатися не лише як розповідь, композиційний компонент, відмінний від інших мовних форм – описів, роздумів чи діалогів, а й як особливе відтворення подій у тексті, що привело до певних методологічних змін.

Сучасна наратологія представлена працями таких учених, як Ж. Прінс, О. Дюкро, Ц. Тодоров, А. Греймас, Ж. Курте, І. Ільїн, В. Шмід, В. Тюпа, І. Папуша та ін. Значний внесок у розробку цієї проблеми зробили польські дослідники А. Окопень-Славінська, М. Гловінський, К. Бартошинський, Я. Славінський та ін. Надбання світової й польської наратології дають можливість глибше вивчити у зіставному вимірі наративні стратегії великих письменників – С. Жеромського та Л. Толстого.

У польському літературознавстві існує чимало праць, у котрих уже здійснено компаративні студії романів-епопей «Роріоу» і «Война и мир». Підґрунтям до порівняння цих творів слугували актуальні гуманістичні проблеми, що їх порушували С. Жеромський та Л. Толстой, звертаючись до епохи наполеонівських воєн. Уся ця література носить дискусійний характер: одні літературознавці визнають вплив Л. Толстого на творчість С. Жеромського, другі, вважаючи, що цього впливу не було, заперечують будь-яку можливість порівняння романів-епопей «Роріоу» і «Война и мир».

Існуючі праці слугують подальшим порівняльним дослідженням художнього доробку обох письменників. Проте розвиток сучасної компаративістики доводить, що обмежуватися впливологією недоцільно – варто порушувати інші проблеми, насамперед ті, що пов'язані з наратологією, якій ще не приділено достатньої уваги. Так, незважаючи на чималу кількість праць, присвячених зв'язкам С. Жеромського із Л. Толстим, наративна стратегія в їхніх творах у компаративному вимірі – з урахуванням цілісності художньо-філософських концепцій та поетики обох письменників – майже не розглядалася. Отже, **актуальність** дослідження аргументується наведеними вище міркуваннями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Розгляд узаємодії наративних стратегій С. Жеромського і Л. Толстого в їхніх романах-епопеях у дисертаційному дослідженні здійснюється в річищі комплексної наукової теми кафедри польської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки «Польський мовно-літературний процес і європейський контекст», у таких її основних напрямках, як наратологія, герменевтика, рецептивна поетика, узятих у компаративному вимірі. Тема дисертації узгоджена координаційною радою при Інституті літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка (протокол № 3 від 30 червня 2009 року),

затверджена на засіданні вченої ради Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 3 від 30 листопада 2006 року).

Об'єктом дослідження є романи-епопеї «Роріоу» С. Жеромського та «Война и мир» Л. Толстого.

Предмет дослідження – нарративна стратегія романів-епопей «Роріоу» С. Жеромського та «Война и мир» Л. Толстого.

Матеріалом для аналізу слугували роман-епопея «Роріоу» С. Жеромського, його переклад українською мовою, здійснений В. Струтинським, і «Война и мир» Л. Толстого, а також літературознавчі праці, що висвітлюють рецепцію обох творів.

Мета дисертації полягає в тому, щоб через зіставлення, враховуючи особливості поетики обох авторів, охарактеризувати типологію і специфіку нарративної стратегії С. Жеромського та Л. Толстого в романах-епопеях «Роріоу» і «Война и мир».

Мета дисертації обумовила її **завдання**:

- розглянути систему наукових знань, яка слугує підґрунтям для опису «нарративної стратегії» С. Жеромського та Л. Толстого у романах-епопеях «Роріоу» і «Война и мир»;
- описати нарративні засоби, за допомогою яких реалізується нарративна стратегія досягнення польським та російським письменниками художньої мети в їхніх романах-епопеях;
- через поетику, враховуючи теоретичні доробки сучасних наратологів, визначити збіги й розбіжності у створенні образу наратора в романах-епопеях «Роріоу» та «Война и мир»;
- виявити взаємодії між типами нарації й дискурсу в С. Жеромського та Л. Толстого;
- через нарацію розкрити схожі й відмінні шляхи зображення вимірів часопростору в романах-епопеях С. Жеромського та Л. Толстого;
- охарактеризувати роль сцен кохання й родинного обов'язку в романній структурі «Роріоу» і «Войны и мира»;
- через нарацію проаналізувати значення біблійних образів у художній системі романів-епопей С. Жеромського «Роріоу» та Л. Толстого «Война и мир» у компаративному вимірі;
- з'ясувати нарративні способи розкриття С. Жеромським і Л. Толстим духовного світу героїв та створення картин природи в романах-епопеях «Роріоу» та «Война и мир»;
- розглянути співвідношення нарративу й маніфестації в обох романах-епопеях;
- через нарративний дискурс скласти уявлення про антропологічний вимір воєнних сцен у С. Жеромського та Л. Толстого;
- проаналізувати спільні та відмінні ознаки нарративу в романах-епопеях обох письменників, визначивши роль оповідних принципів, застосованих ними у змалюванні історичних подій для досягнення життєвої та історичної правди;
- розкрити нарративні засоби зображення постаті Наполеона в обох письменників.

Теоретико-методологічною базою дослідження є фундаментальні праці українських та зарубіжних літературознавців, у тому числі й фахівців із наратології та компаративістики – О. Веселовського, Д. Чижевського, Р. Барта, М. Бахтіна, Ц. Тодорова, М. Гловінського, О. Окопень-Славінської, К. Бремена, – а також статті та монографії В. Будного, Ю. Булаховської, Б. Бялокозовича, О. Веретюк, Р. Гром'яка, М. Ільницького, М. Моклиці, Д. Наливайка, Л. Оляндер, І. Папуші, М. Томарченко, В. Тюпи, В. Шміда й ін.

Методи дослідження. У дисертації використовуються порівняльно-історичний, структурно-нاراتологічний, описовий, генетичний, порівняльно-типологічний, культурно-історичний, герменевтичний методи, а також елементи дискурсивного та інтертекстуального аналізу.

Наукова новизна дисертації зумовлена актуальністю, метою, завданнями й полягає в тому, що в ній уперше після уточнення поняття *нарративна стратегія* детально проаналізовано в компаративному вимірі:

- нарративні стратегії романів-епопей «Роріоу» С. Жеромського та «Война и мир» Л. Толстого;
- нарративні структури цих творів в опорі на їхні головні актантні моделі;
- нарративні ознаки романів-епопей «Роріоу» і «Война и мир» з урахуванням особливостей їх сюжетів;
- присутність Святого Письма в художньому нарративі обох романів-епопей;
- антропологічні аспекти в описах воєнних сцен;
- взаємодії між типами нарації й дискурсу в С. Жеромського та Л. Толстого залежно від ситуації, зокрема історичної;
- роль оповідних принципів, застосованих польським і російським письменниками у змалюванні історичних подій для досягнення життєвої та історичної правди;
- шляхи гармонізації опозиційних відносин нарративу й маніфестації.

Практичне значення дисертації зумовлено тим, що її результати можуть бути використані в курсах історії польської літератури, у вивченні історії польсько-російських літературних взаємин, а також у викладанні інших історико-літературних курсів, спецкурсів із компаративістики, у написанні методичних посібників, курсових, дипломних та магістерських робіт студентами-філологами.

Апробацію результатів дослідження здійснено на засіданні кафедри польської філології Волинського національного університету ім. Лесі Українки та лабораторії «Слов'янські літератури: проблеми, пошуки, перспективи вивчення». Основні положення дисертації висвітлено в доповідях на наукових конференціях різних рівнів: міжнародних – «Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті» (Луцьк, 2007); «Мова і культура» (Київ, 2008); «Інтертекстуальність у системі художньо-філософського мислення: теоретичний та

історико-літературний виміри» (Луцьк, 2009); «Мова і культура» (Київ, 2009); «Мультилогос літератур світу» (Кривий Ріг, 2010); всеукраїнських – «Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології» (Тернопіль, 2008); «Українська література: духовність і ментальність» (Кривий Ріг, 2009), «Мова і культура» (Київ, 2010), а також на міжвузівському науковому семінарі «Терміносистема слов'янського літературознавства» (Рівне, 2007).

За матеріалами дисертації опубліковано 10 статей у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура й зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що нараховує 166 позицій. Загальний обсяг роботи – 183 сторінки друкованого тексту. Основний текст викладено на 166 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** подано загальну характеристику роботи. З'ясовано стан вивчення проблеми, обґрунтовано її актуальність, сформульовано мету й завдання, визначено предмет та об'єкт дослідження, охарактеризовано теоретичну базу дисертації, розкрито її наукову новизну й практичну значущість, подано відомості про апробацію основних дисертаційних положень.

Перший розділ – **«Наративна стратегія й типологія наративних структур романів-епопей „Роріоу” та „Война и мир”: наративні засоби її досягнення»** – присвячено характеристиці наративної стратегії С. Жеромського й Л. Толстого у творах «Роріоу» та «Война и мир» відповідно до загальної класифікації наративів; виявлено сукупність відношень між дискурсом і розповіддю в наративі романів-епопей.

У підрозділі 1.1 – **«Наративна стратегія: теоретичний вимір»** – здійснено суттєве уточнення терміна: *наративна стратегія* визначається не лише *сукупністю наративних процедур*, а й як животворяща система, що здатна породжувати нові смисли. Доведено, що *великі наративи* (термін Жана-Франсуа Ліотара) в аналізованих творах С. Жеромського та Л. Толстого можна вважати спільними лише умовно. Аргументом слугує система актантних моделей «Роріоу» і «Войны и мира». Головна актантна модель (А. Греймас) розкриває специфіку наративних стратегій цих творів.

У підрозділі 1.2 – **«Художня мета С. Жеромського й Л. Толстого в романах-епопеях „Роріоу” та „Война и мир”: наративні засоби її досягнення»** – з'ясовано, що різниця в цілі, до якої прагнули С. Жеромський і Л. Толстой у репрезентації наративу, пояснюється різницею історичних ситуацій, у яких опинилися Польща й Росія в епоху наполеонівських воєн, що вплинуло на національну свідомість обох народів. Цей фактор зумовлював і схожість наративних стратегій. Вплив війни на людську психологію обидва письменники розкривають через характеристику психічних процесів, котрі відбуваються в душах центральних героїв – у Рафала

Ольбромського та Кшиштофа Цедри («Роріоу»), П'єра Безухова й Андрія Болконського («Война и мир»). І у С. Жеромського, і у Л. Толстого вони ввійшли у війну одними, а вийшли іншими. Якщо стратегічні напрями у романах польського та російського письменників були подібними, то нарративні засоби для досягнення художньої мети іноді різнилися. «Роріоу», на відміну від плавного, розміреного змалювання епохи в романі-епопеї «Война и мир», являють собою *бурхливу симфонію, наповнену хвилюючими звуками, які автор майже тавтовно сполучає в гармонійні акорди*, про що зауважує К. Вика¹. Роман-епопея польського письменника становить наче цикл самостійних новел, чого не можна сказати про твір Л. Толстого. Але тоді, коли йдеться про військові події, С. Жеромський дотримується лінійності в оповіді, яка притаманна хронікам.

У романі-епопеї С. Жеромського сюжет часто набуває несподіваних поворотів, тоді як Л. Толстой, на що вказують А. Есалнек та Л. Замзіна, «не только избегает, но фактически не признаёт экстремальных ситуаций»².

У підрозділі 1.3 – *«Позиція наратора в романах-епопеях “Роріоу” С. Жеромського та “Война и мир” Л. Толстого»* – визначено збіги й розбіжності у створенні образу наратора С. Жеромським і Л. Толстим та простежено його позиції.

Позиція автора-наратора в романах-епопеях «Роріоу» та «Война и мир» – неоднозначна. В обох творах він змінює проекцію зображення дійсності: то дивиться на світ з олімпійських висот, то – з позицій героїв, їхньої свідомості й оцінок подій. У романі класичного реалізму переважала оповідь від третьої особи, що забезпечувало нараторові певний авторитет. Л. Толстой, більшою мірою залишаючись вірним такому *auktorialnemu / авторитативному* типу нарації, водночас уводив до тексту роману-епопеї елементи, які не відповідали «класичному зразкові». У творі «Роріоу», написаному в кінці ХІХ – поч. ХХ ст, автор-наратор тільки на перший погляд зберігає свою незалежність і незалежність мовлення, але насправді його вплив послаблюється: він подає лише найголовніші відомості про поведінку й становище героїв, про все інше розповідають вони самі.

У підрозділі 1.4 – *«Нарація і дискурс»* – виявлено, в тому числі залежно від ситуації взаємодії між типами нарації та дискурсу в текстах С. Жеромського і Л. Толстого. Доведено, що «чистий» нарративний дискурс відсутній в обох творах: поруч із безпосередньою авторською позицією виражено і погляди героїв. У «Роріоу» автор-наратор пристосовує свій дискурс до висловлювань героїв; мовлення ж героїв Л. Толстого, упроваджене в нарративний дискурс, наближається до дискурсу авторитетного наратора.

¹ Wyka K. Żeromski jako pisarz historyczny / Kazimierz Wyka // Stefan Żeromski. Prace wykonane w zakładzie historii literatury polskiej epoki imperializmu instytutu badań literackich. – Kraków : Czytelnik, 1951. – S. 164.

² Эсалнек А. Ещё раз о жанре «Войны и мира» Л. Н. Толстого / А. Эсалнек, Л. Замзина // Вестник Московского университета. – Сер. 9. Филология. – № 5. – 2001. – С. 29.

Основною формою мовлення героїв (прямого дискурсу) є діалог, який у «Poriófach», на відміну від діалогу в романі-епопеї «Война и мир», може виконувати наративну, інформаційну функцію, тобто повідомляти про події самостійно, без утручання автора-натора. Так, у розділі «Magu» («Примари») Рафал з уст селян дізнається про казкову історію з Люципером, у розділі «Na wojence dalekiej» («На далекій війні») старий воїн Мечик розповідає героям про історичні події, у яких вони не брали участі, тощо. У цих випадках через прямий дискурс реалізується явище метадієгетичного наративу (оповіді, уставленої в інший текст). У Л. Толстого мовлення героїв позбавлене таких широких можливостей, тому що вони перебувають на порівняно незначній відстані від мовлення автора-натора.

Не лише діалоги, а й монологи, за спостереженнями В. Шміда, автор «Войны и мира» тримає в «„ежовых” нарраториальных и в конечном счете аукториальных (т. е. в своих авторских) рукавицах»³. Внутрішнє мовлення героїв «Войны и мира», як правило, становить філософський дискурс самого автора, хоча, звичайно, наявні в романі й висловлення, які безпосередньо відтворюють думки, спогади героїв.

С. Жеромський майже не звертається до форми монологу, а якщо й використовує її, то душевні порухи своїх героїв виводить назовні без посередництва натора.

Отже, у «Poriófach» С. Жеромського мовлення героїв (зокрема головних) умонтоване в мовлення автора-натора, тоді як у Л. Толстого дискурс автора-натора є основним.

Треба зазначити, що позицію натора в обох авторів окреслює не лише його дискурс, але й часова та просторова перспективи.

У підрозділі 1.5 – «*Нарація і часопростір*» – через нарацію розкриваються збіги й розбіжності в зображенні вимірів часопростору в романах-епопеях С. Жеромського та Л. Толстого.

«Poriófu» і «Война и мир» присвячені епосі наполеонівських воєн, а тому багато сцен відбуваються в типовому просторі боїв. Час, у якому міститься дія «Poriófu», – це період від 1797 до 1812 року, року початку війни Наполеона з Росією. Л. Толстой своєю епопеєю охоплює події перед 1805 роком і провадить їх до 1814 року. Хоча, зазначимо, втиснути обидва твори в тісні хронологічні рамки не вдається. Вихід за межі часового простору романів-епопей у С. Жеромського пов'язаний із політичними аспектами, а у Л. Толстого – із його життєво-філософською концепцією.

Спільною рисою наративу С. Жеромського й Л. Толстого є те, що обидва майже кожному нову сцену розпочинають із часової характеристики. У С. Жеромського дати можуть бути приблизними, тоді як Л. Толстой прагне до точності. На перший погляд, обидва письменники формують об'єктивний час, який можна співвіднести з часом історичним. Автор-натор, котрий виступає в романі-епопеї «Poriófu», принаймні зовні, подібний до автора-натора, який веде

³ Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М. : Яз. слав. культуры, 2003. – С. 213.

оповідь у творі «Война и мир». Він нагадує історика, котрий дуже добре орієнтується в перебігу подій у часопросторі. Але не можна ототожнювати наративні позиції С. Жеромського й Л. Толстого.

Для наративної стратегії С. Жеромського найважливішим об'єктом був простір душі. Письменник показує, як простір військових подій змінює характер, структуру душі героїв (долі Рафала Ольбромського та Кшиштофа Цедри). Для Л. Толстого однаково важливими були і душевний простір персонажів, і історичний простір Європи, у його героїв змінюється не структура душі, а світогляд (Андрій Болконський).

На відміну від польського письменника, який цінував мить, Л. Толстой «любил длительность, протяжённость времени» (М. Бахтін). Однак момент вривається в життя його романних постатей. Так, відкриття «високого неба» кардинально міняє життя й світогляд Андрія Болконського. П'єр Безухов під впливом Платона Каратаєва раптом відчуває духовне відродження. Для Наташі Ростової моральне прозріння настає в храмі під час молитви. Щоправда, М. Бахтін, визначаючи такий узаємозв'язок часових і просторових відносин «хронотопом кризиса и жизненного перелома»⁴, підкреслював, що для толстовської прози він не характерний. Цього не можна сказати про часопростір С. Жеромського: його «Роріолю» становлять цілу низку несподіваних, кризових моментів. Це часті зустрічі Рафала з Геленою, із пані Оловською, із Кшиштофом після довгої розлуки.

Часопростір, який є завершеним в обох романах-епопеях, водночас характеризується відкритістю, зокрема тому, що обидва твори були часткою нереалізованих задумів їхніх авторів.

С. Жеромський, зображуючи Європу (наприклад, у сцені бою під Сарагосою), найголовнішим своїм завданням вважав показ «*przemiany dusz... w czasie wojen napoleońskich*»⁵ («переміни душ... під час війни з Наполеоном»). Наратив Л. Толстого відповідає широким цілям, які він ставив перед собою: показати не лише дух російського народу, але й усю Європу; таким чином письменник урівноважував ці два завдання. Таку наративну особливість організації сюжетного часопростору в обох романах можна простежити, розглядаючи хронотопи природи, сім'ї, релігії тощо.

У другому розділі – **«Наративна стратегія організації сюжетного часопростору в романах-епопеях “Роріолю” С. Жеромського та “Война и мир” Л. Толстого. Збіги й розбіжності»** – охарактеризовано наративну стратегію спільних мотивів у романах-епопеях С. Жеромського та Л. Толстого, виявлено наративні особливості «Роріолю» і «Войны и мира» з урахуванням особливостей сюжету.

⁴ Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – С. 280.

⁵ Żeromski S. Dzieła / [pod red. St. Pigońia] / Stefan Żeromski. – Warszawa, 1963. – S. 173.

У підрозділі 2.1 – *«Біографічний хронотон: мотиви кохання, родинного обов’язку в романах-епопеях “Роріо́у” С. Жеромського та “Война и мир” Л. Толстого»* – з’ясовується роль сцен кохання й родинного обов’язку в структурі романів-епопей.

Відмінності в наративних стратегіях «Роріо́у» та «Войны и мира» яскраво простежуються в змалюванні обома письменниками любовних переживань героїв. Якщо для автора-наратора Л. Толстого характерне зображення еволюції почуттів, поступового їх розвитку, то в тексті С. Жеромського кохання з’являється раптово, гвалтовно, воно повністю захоплює героїв і навіть часто стає на заваді виконання ними патріотичних обов’язків. Любовні сцени утворюють ліричну частину польського роману, вони можуть існувати як самостійні «вірші в прозі», часто «випадають» із загальної оповіді, начебто не маючи з нею зв’язку.

В обох романах-епопеях показано складні відносини між любов’ю та обов’язком. Іноді любов до жінки допомагає героєві виконати патріотичне завдання, іноді – перешкоджає. Перебуваючи під владою сильного, непереборного почуття, герої С. Жеромського перестають думати про обов’язок: патріотичний чи родинний. Для персонажів Л. Толстого, на відміну від романних постатей С. Жеромського, на першому місці – обов’язок перед Вітчизною. Родинний обов’язок часто переплітається з повинністю перед Батьківщиною. Андрій Болконський іде на війну ще й тому, що не може спокійно спостерігати, як, за його словами, убивають його дітей, його батька. У цьому відношенні герої С. Жеромського відрізняються від толстовських. Так, для закоханого Рафала ніякої ролі не відіграють накази батька, заборони, покарання, вони видаються йому дрібничкою порівняно з розлукою із коханою; через любов до жінки він на якусь мить забуває і про свій патріотичний обов’язок.

Для романних постатей як С. Жеромського, так і Л. Толстого, сім’я становить своєрідне мікросередовище, у якому закладаються благородні риси, що впливають у майбутньому на виконання патріотичних обов’язків. До вирішення проблеми любові обидва письменники підходять по-різному, їхні персонажі вкладають у це поняття свій індивідуальний зміст, але в обох романах кохання підносить героїв над щоденними клопотами, воно квітне навіть на попелищах війни, через любов пізнається Бог.

У підрозділі 2.2 – *«Релігійний часопростір у романах-епопеях “Роріо́у” С. Жеромського та “Война и мир” Л. Толстого»* – через нарацію проаналізовано значення християнських символів у художній системі романів-епопей С. Жеромського «Роріо́у» та Л. Толстого «Война и мир» в компаративному вимірі.

Релігійний часопростір у С. Жеромського й Л. Толстого представлений найбільшою мірою образами *хреста, ікони, молитви*.

Так, образ *хреста* використовується в романах-епопеях обома письменниками, але з різною частотністю та емоційно-смісловим навантаженням. У «Роріо́ах», на відміну від «Войны и

мира», цей образ з'являється дуже часто, особливо під час описів природи. Л. Оляндер пояснює функціонування образу *хреста* «специфічною роллю нарації, що, вписуючи Рафала в природу, дозволяє усвідомити його нерозривний, кровний зв'язок із цим світом, одухотвореною часткою якого він є... образ *хреста* асоціативно проектується на долю борців – в тому числі й Рафала – за незалежність Польщі та її народу»⁶.

Особливість нарративу С. Жеромського полягає в тому, що олюднений *хрест* раптом перетворюється на *шибеницю*. Така метаморфоза не випадкова. *Хрест-шибениця* є способом вираження ідеї жертвовності, притаманної світогляду поляка-патріота.

Л. Толстой для вираження мотиву святості звертається до ікони, яка виконує ту саму роль, що й *хрест* у С. Жеромського. Обидва письменники використовують гру світла та кольору. С. Жеромський робить акцент на перемозі світлого: у «*Poriołach*» лик святого, який дивиться з ікони, – умитий чистими слізьми. Для Л. Толстого характерна контрастна колористика – поєднання темного зі світлим: *Спаситель с черным ликом, але в серебряной ризе, на серебряной цепочке*; контрастність: *черный лик – серебряная риза* – виражає боротьбу темряви й світла та перемогу світла. *Черный лик – серебряная риза* – складають парадигму: перша її частина являє собою проникнення світла через тьму, друга – це світло, на яке може наступати темрява (срібло темніє). Л. Толстой не випадково підкреслено використовує цей метод нарративу. *Черный лик* Спасителя і Божої Матері не контрастно, а «гармонійно» вписується у воєнні картини. Тим самим російський письменник у скорботі Божої Матері зобразив страждання всіх матерів, які віддавали своїх синів на загибель. На світлий образ Спасителя спадає тінь печалі, тому що він бачить, як гине світ, той світ, за який він – Ісус Христос – віддав життя, Христос тужить, тому що святе безсоромно паплюжиться: людей убивають навіть біля храмів.

І польський, і російський письменники, незважаючи на те, що використовують дещо відмінні нарративні підходи, яскраво розкривають мотив святості у своїх романах-епопеях як мотив опори, що підтримує людей і в дні війни, і в дні миру.

У підрозділі 2.2.1 – «*Біблійні мотиви в романах-епопеях С. Жеромського “Porioły” та Л. Толстого “Война и мир”: нарративний аспект*» – проаналізовано присутність Святого Письма в художньому нарративі обох романів-епопей.

С. Жеромський і Л. Толстой своїми романами-епопеями проголошують гуманістичні ідеали мирного співжиття, любові до ближнього, милосердя, перемоги *Добра* над *Злом*. Власне, такі ж ідеї сповідує віковична книга Біблія, до якої звертаються письменники.

В обох романах-епопеях значну роль відіграє символ Голгофи. Герої добровільно ідуть на смерть, приймаючи муки на воєнній Голгофі. Але в С. Жеромського вся Польща – Голгофа, а у

⁶ Оляндер Л. К. Пейзаж у структурі роману С. Жеромського «Попіл» (Porioły) і його смислоутворююча роль / Луїза Костянтинівна Оляндер // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Зб. наук. праць. – Вип. 25 / Редкол. : А. В. Козлов та ін. – К. : Акцент, 2006. – С. 52.

Л. Толстого Голгофою є поле бою. Страждання людей на війні інколи нагадують страждання Ісуса Христа. У творі «Война и мир» є страшна картина страти Верещагіна, яка викликає в уяві аналогію зі стратою Господа. Автор-наратор Л. Толстого, упроваджуючи в тканину роману-епопеї біблійні мотиви, пов'язує їх з основною оповіддю про військові події та з антивоєнною ідеєю твору: війна несе не лише зовнішні руйнування, найстрашнішим у ній є те, що вона нищить храми в душах, «царствие божие рушится» всередині кожної людини.

Наратор С. Жеромського, на відміну від толстовського, не дбає про зв'язок усіх картин у «Роріолаш». У польському творі теж є сцени, які викликають аналогії з біблійними сюжетами, але вони, найчастіше, стосуються особистих переживань героїв і не пов'язані з історичними подіями (страждання Рафала в тюрмі прирівнюються до страждань Ісуса).

С. Жеромський і Л. Толстой, зображуючи героїчну боротьбу польського та російського народів за свободу, водночас показували й наслідки її деструктивного впливу на свідомість і моральність людей, що виявлялась у пробудженні в них інстинктів мордування, гвалтування, грабування тощо.

У підрозділі 2.2.2 – *«Духовність персонажів романів-епопей “Роріола” С. Жеромського та “Война и мир” Л. Толстого: наративний аспект»* – з'ясовуються наративні способи розкриття С. Жеромським і Л. Толстим внутрішнього, духовного світу героїв романів-епопей «Роріола» і «Война и мир».

С. Жеромський, як і Л. Толстой, малюючи полотнища війни, керувалися схожою метою – показати дух народу. Адже патріотичний дух солдатів на полі бою є найголовнішою передумовою перемог, без нього будь-які розпорядження наймудріших воєначальників утрачають сенс у порогових ситуаціях (коли людина стоїть між життям і смертю). Глибоке почуття, яке лежить у душах солдатів і керує їхніми вчинками, – любов до рідної землі (любовь к *Отчизне*; *miłość do Ojczyzny*). Корінь *-отч-* (*-ojcz-*) у слові *Отчизна* (*Ojczyzna*) вбирає глибокий зміст цього поняття: у кожної людини Вітчизна асоціюється насамперед з отчим порогом, сім'єю: «... у меня остался отец и сын, и сестра в Лысых горах...»⁷, – з болем говорить Андрій Болконський. Пораненому Цедро («Роріола») найбільше болить душа за рідну землю; віддаючи їй своє життя, він сподівається, що його жертва не буде даремною.

Обидва письменники показують, що через часті «зустрічі» зі смертю люди на війні починають глибше розуміти справжній зміст і цінність життя, досягають такого душевного стану, коли зникає страх смерті, а з'являється пізнання Бога. Розкриваючи внутрішній світ дійових осіб своїх творів, їхні душевні переживання, зміну світоглядів, С. Жеромський і Л. Толстой використовують різні наративні способи психологічного аналізу, зокрема авторські

⁷ Толстой Л. Н. Собр. соч. : В 22 т. / Толстой Л. Н. – М. : Худож. лит., 1979. – Т. 6. – С. 217.

характеристики, внутрішні монологи, невласне пряму мову, листи, діалоги та ін. Наратор у романах-епопеях обох письменників постійно змінює свої ракурси бачення подій і людини: він розповідає про них то з позиції безпосереднього спостерігача, то посередника-героя, то всезнаючого наратора.

У підрозділі 2.3 – «*Природа в романах-епопеях “Роріош” С. Жеромського та “Война и мир” Л. Толстого*» – через поетику охарактеризовано наративні засоби створення картин природи.

В обох письменників яскраві картини природи посідали важливе місце у структурі їхніх творів, але художнього результату вони досягали водночас і схожими, і різними шляхами. На відміну від С. Жеромського, Л. Толстой рідко звертається до метафор та антропоморфізмів. У нарації польського письменника природа часто виступає як дійова особа, яка глибоко хвилює серця людей, співчуваючи героям роману, виражаючи їхній душевний стан. С. Жеромський, описуючи природу, ніби затримує розвиток фабули. Особливістю толстовських описів є те, що вони, містячи в собі як статичні, так і динамічні елементи, підпорядковуючись стилістичним властивостям розповіді, не припиняють фабульного розвитку.

У С. Жеромського опис не відображає провідних ідей, його основне завдання полягає в тому, щоб викликати певні настрої, емоційну напругу, яка пов'язана з переживанням пейзажів. Персоніфіковані описи у Л. Толстого в більшості випадків містяться наприкінці епізоду, слугують ніби підсумком його художнього змісту. Картина дощу, завершуючи події Бородинської битви, виражає думку автора про протиприродність війни та її безсенсовність.

У «Роріош» споглядачем краєвидів є герой, тоді як у творі «Война и мир» – автор-наратор. Описи природи у С. Жеромського – більш розлогі, складніше побудовані, ніж у Л. Толстого. Часто, застосовуючи художній прийом персоніфікації, С. Жеромський створює еротичні алюзії, чого немає у Л. Толстого.

Через пейзажні замальовки С. Жеромський і Л. Толстой передають різні стани душі своїх героїв. В обох романах-епопеях важливі функції в цьому плані виконує образ *неба*. На відміну від світлого, урочистого високого неба, яке у Л. Толстого символізує велич життя, у «Роріош» виникає похмурий, намальований темними фарбами образ. І це говорить про те, що для героїв С. Жеромського немає надії, просвітку, а є лише туга й розчарування.

Аналіз художніх систем польського та російського письменників свідчить, що схожість і несхожість наративних засобів створення пейзажів спрямована в «Роріош» і «Войне и мире» не тільки на вираження внутрішнього стану героїв, а й на осмислення різної історичної ситуації, в якій вони перебували. Описи природи є яскравими прикладами маніфестації в обох романах.

У третьому розділі – „**Наратив і поетика в романах-епопеях “Роріо́у” С. Жеромського та “Война и мир” Л. Толстого**” – через поетику визначаються збіги й розбіжності у способах побудови нарації в цих творах.

У підрозділі 3.1 – «*Опозиція наратив – маніфестація в романах-епопеях “Роріо́у” та “Война и мир”*» – розглядаються співвідношення наративу й маніфестації в обох творах.

Зіставляючи романи-епопеї С. Жеромського «Роріо́у» та Л. Толстого «Война и мир», можна виявити шляхи «гармонізації» опозиційних відносин наративу й маніфестації. Але складність завдання виникає тому, що в літературі нарація (розповідь про події), і маніфестація (демонстративний показ) тих самих подій (битва під Аустерліцом, танець Наташі тощо) здійснюється словом, у самому процесі перетворення наративу в маніфестацію. Художник будує свій виклад таким чином, що перед людиною з’являється образ; реципієнт має забути про слова, які описують, і тільки бачити те, що ними зображено.

Розповідаючи про події, автор-наратор С. Жеромського, як і Л. Толстого, активізує сприйняття реципієнтів, викликаючи в їхній уяві потрібні образи, але гармонія наративу й маніфестації досягається обома письменниками по-різному. Так, С. Жеромський значну увагу приділяє вираженню внутрішніх переживань і почуттів героїв, метафоризуючи оповідь, часто вводячи образні порівняння в описи природи, яка співпереживає героям. Тому роман-епопея «Роріо́у» завдяки багатству художніх засобів тяжіє до поезії. Л. Толстой, використовуючи в дискурсі «Войны и мира» засоби інакомовлення, робить їх прозорими, щоб вони не заплутували реципієнта, а навпаки – допомагали йому краще зрозуміти суть зображуваних подій, душевного стану героїв.

Наративна частина романів-епопей безпосередньо не створює художнього образу. Здавалось би, у художньому тексті суха розповідь про події – як газетний матеріал – мала б знизити рівень художнього сприймання, послабити естетичний та емоційний ефект від роману, повісті тощо. Однак, незважаючи на це, письменники все ж таки вміщують наратив такого типу у свої твори, але роблять це таким чином, що другим планом змальовується епоха, наратив переходить у маніфестацію, і маніфестація примушує його служити створенню художності. У романі-епопеї «Роріо́у» наратором виступає герой – солдат-очевидець, який точно описує склад війська, його розташування, розвиток подій. Отже, читач, з одного боку, ознайомлюється з розповіддю про війну, а з другого – ніби чує автора-філософа, який розмірковує про події та, так само, як російський письменник, констатує факт, що війна безжалісно вдерлась у життя мирних жителів.

Автор-наратор Л. Толстого так цитує істориків, що в цитаті постає жива людина. У художній системі письменника наратив починає переміщувати акценти з понятійного сприйняття подій на емоційне. У результаті виникає образ схвильованої, протестуючої особистості.

Порівнявши деякі сцени в романах-епопеях С. Жеромського «Роріоу» та Л. Толстого «Война и мир», можна стверджувати, що в них гармонізуються відношення нарративу й маніфестації, завдяки чому створюється цілісний образ епохи – війни та миру, людини в цій епосі, хоч і з певними особливостями для обох творів. Аналіз також доводить, що в письменників існує багато прийомів, які перетворюють нарацію в маніфестацію, унаслідок чого чистого нарративу не існує, тому що слово в нарації викликає образ.

У підрозділі 3.2 – «*Антропологічний вимір воєнних сцен у романах-епопеях “Роріоу” С. Жеромського та “Война и мир” Л. Толстого*» – через нарративний дискурс аналізується антропологічний вимір воєнних сцен в обох авторів.

С. Жеромський і Л. Толстой своїми романами-епопеями відкривають нову сторінку в розумінні історії, ролі людини в ній. Заслугою обох авторів вважається їхній підхід до описів воєнних подій не лише зі сторони історичної правди, а й із філософського, етичного боку, в тому числі з позицій простих людей, зокрема солдатів.

Використовуючи різні способи нарації, письменники пишуть страшну історію війни, головними дійовими особами якої є «не герої, а люди». Обидва митці обурені насамперед фізичним знищенням людей, тим, що війна калічила й відбирала життя. С. Жеромський більшою мірою, ніж Л. Толстой звертав увагу на анатомію та фізіологію людини, хоч і у Л. Толстого вчуваються крики душі, яка розривається від фізичного болю. На сторінках роману «Война и мир» з'являється автор-наратор, котрий вступає в суперечку з істориками, які пишуть про війну. Л. Толстого, котрий шукає істину, не влаштовує поверховість і помилковість існуючих оцінок. Це дає підстави стверджувати, що недостатньо констатувати факт уміщення в толстовський текст матеріалу з історичних джерел. Треба за архівними документами, історичною кореспонденцією, щоденниками бачити живу людину, тому що тільки констатація ще мало про що говорить. Поряд із такими героями, як Наполеон, Мюрат, з одного боку, і Кутузов, Болконський – із другого, є ще один герой – автор-наратор, захисник людських прав на життя, герой-публіцист, який пристрасно протестує проти війни, показуючи її антигуманну, протиприродну сутність.

У С. Жеромського, на відміну від Л. Толстого, немає такої відкритої полеміки з істориками, він дивиться на документи з позиції простого солдата й ненавидить війну, з позиції поляка, котрий ішов звільняти свою Батьківщину і був обманутий Наполеоном. Показана трагедія людини, яка зрозуміла, що її віра в допомогу Наполеона була ілюзією.

Аналіз тексту романів-епопей «Война и мир» і «Роріоу» доводить, що їхні творці, використовуючи прийоми нарративу: *повтори, контрастні елементи*, а у Л. Толстого ще й доповнення розповіді від третьої особи *внутрішнім монологом, риторичними запитаннями* тощо, – розповідають правду про людину на війні. Вони показують, що людина входить у війну одна, а виходить з неї інша – обтяжена гірким досвідом.

У підрозділі 3.3 – *«Наративний дискурс та історична правда в романах-епопеях “Роріо́у” С. Жеромського й “Война и мир” Л. Толстого»* – з’ясовано роль історичних документів, уміщених у наративну структуру обох романів-епопей.

Новаторство С. Жеромського та Л. Толстого полягало в незвичному використанні в структурі романів-епопей величезного історичного матеріалу: архівних документів, щоденників, кореспонденції, які інколи дослівно включалися письменниками в тексти їхніх творів. У результаті дискурс документа перетинався з дискурсом автора-наратора й героїв. Незважаючи на те, що методи використання історичних джерел обома авторами були подібні, способи наративного їх утілення відрізнялися. Це яскраво простежується під час опису письменниками історичних битв, які відбувалися в ході наполеонівської кампанії. У романі Л. Толстого, «як у житті», події подаються у хронологічному порядку. «Роріо́ам» така лінійність – не притаманна, що викликало нерозуміння критиків, які відзначали «недосконалість композиції» роману. Та правда, яка висловлена авторитетним наратором у творі «Война и мир», видається абсолютною, такою, що не підлягає обговоренню, але насправді це не так. Л. Толстой змальовує цілісну й водночас багатовимірну картину бою в паралельному сприйнятті її П’єром, князем Андрієм, Кутузовим і Наполеоном. Письменник вирішував це завдання, упроваджуючи в роман власний голос. С. Жеромський, на відміну від свого попередника, обмежив у «Роріо́аш» свою роль роздумами про суб’єктивне відчуття світу через особистість. Правда в польському романі подається через внутрішні переживання героїв.

У С. Жеромського видатні особи (Наполеон, генерал Домбровський, князь Понятовський, князь Сулковський) з’являються у своїх історичних функціях, але тільки епізодично, тоді як у романі-епопеї Л. Толстого історичні постаті живуть як звичайні люди, вони не підносяться над побутом, письменник не гіперболізує їхніх заслуг, а, навпаки, – показує іноді дуже приземлено, наприклад під час раннього туалету Наполеона. Створюючи портрети історичних персонажів, письменники дотримуються інколи протилежних поглядів. Так, для С. Жеромського Наполеон – майже ангел, а для Л. Толстого – антихрист. У такому разі постає питання: чи можна з художніх творів дізнатися правду? – Правда в літературі не має абсолютного характеру. Так, у самому романі «Роріо́у» трапляються протилежні погляди на одну й ту саму постать. Неоднакове бачення історії С. Жеромським і Л. Толстим не породжує суперечностей у її розумінні, а, навпаки, допомагає пізнати її різнобічніше, глибше, створює цілісну картину минулих подій.

Незважаючи на різні наративні підходи до вирішення схожих історичних ситуацій, романи-епопеї С. Жеромського та Л. Толстого, доповнюючи один одного, допомагають увійти в психіку поляків і росіян, замислитися над роллю людини в історичному процесі.

У підрозділі 3.3.1 – «*Наративні засоби зображення постаті Наполеона в романах-епопеях “Роріо́у” С. Жеромського та “Война и мир” Л. Толстого*» – розкрито наративні засоби зображення постаті Наполеона в обох письменників.

Події періоду наполеонівських воєн поляки та росіяни переживали неоднаково: якщо російський народ ніколи не бачив у *Бонапарті* визволителя й тому не розчаровувався в ньому, то поляки, які сподівалися за допомогою Наполеона визволити Польщу, пережили зневіру. Л. Толстой не сприймає і не розуміє ставлення поляків до Наполеона як до кумира-визволителя.

Відрізняються й наративні засоби зображення постаті французького імператора. Так, російський письменник метафорично використовує у своєму романі-епопеї зовнішню ознаку Наполеона – *маленький*, маючи на увазі не зріст, а його сутність як лжеполководця. Для автора-наратора С. Жеромського Наполеон – *великий*.

У **Висновках** узагальнено результати дослідження.

Окремі наративні особливості романів-епопей «Роріо́у» та «Война и мир», такі як «сукупність оповідних процедур чи засобів», відзначали і польські, і російські дослідники; у дисертації ця «сукупність» схарактеризована не механічно, а в системних зв'язках і в компаративістському вимірі.

І польський, і російський письменники, завдяки обраній ними наративній стратегії, показали, як наполеонівська війна вплинула на свідомість людей. Але, на відміну від Л. Толстого, котрий ставив перед собою широку мету – зобразити всю Європу в наполеонівську епоху, С. Жеромський вважав за потрібне насамперед тільки показати, як битви під Сарагосою, Сан-Домінго та ін., де поляки воювали на боці імператора, змінювали їхній психологічний стан і руйнували духовний світ.

Історична ситуація, яка була певною мірою однакою і для Польщі, і для Росії, вимагала патріотизму й сприяла введенню в текст «Войны и мира» та «Роріо́ў» спільних мотивів. Але наративна стратегія організації сюжетного часопростору в аналізованих творах відрізняється, що зумовлено різним становищем обох країн, а також художньо-естетичними концепціями авторів. Так, С. Жеромський під впливом естетики «Молодої Польщі» вважав за потрібне «висловити невимовне, вхопити невловиме». На відміну від «Роріо́ў», у творі «Война и мир» експресія переважно виконує пізнавальні функції, розкриваючи духовний стан і прояви характеру людини у важливий момент її особистого життя й життя в історії. У зв'язку з цим наративна перспектива читача зводиться до простору, охопленого певним персонажем. Авторитетний наратор не тільки передає відомості, а й висловлює власну позицію, оцінюючи та коментуючи події й оточення героїв. Пануючи над організацією романного світу, автор-наратор схиляє читача на свій бік. А в романі-епопеї «Роріо́у» автор-наратор намагається не впливати на реципієнта, а створити такі умови, щоб він сам зрозумів і сприйняв систему цінностей головного героя.

У романі-епопеї Л. Толстого між історичною достовірністю й художнім світом стоїть автор-наратор, який відчуває відповідальність за те, що відбувається на романній сцені, та створює власну правду, усебічно оглядаючи й аналізуючи події з висоти свого всезнання. Наратор С. Жеромського, впроваджуючи в «Роріоу» історичні документи у формі репортажів, велику увагу приділяє зображенню правди почуттів і переживань своїх героїв. Автор-наратор є провідником розкриття стратегії задуму письменника. І С. Жеромський, і Л. Толстой так будують цей образ, що на нього падає основний тягар оцінки історичної ситуації. У Л. Толстого автор-наратор виражає концепцію історичного розвитку, і думки героя втілюються в ці роздуми. У С. Жеромського, навпаки, автор-наратор зосереджує увагу на розкритті ілюзорних сподівань польського народу на національне визволення з допомогою Наполеона й тому просто «інформує» про історичну ситуацію, у яку потрапили герої.

Романи-епопеї «Роріоу» С. Жеромського та «Война и мир» Л. Толстого, взяті в одному ряді, створюють враження про цілу епоху, висвітлюють складність і суперечливість часу. Так, Рафал та Цедро, щоб вибороти незалежність Польщі, musiли піти з Наполеоном, а князь Болконський, який воював за свободу своєї Вітчизни, повинен був виступати проти *Бонапарта*.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Остапчук В. В. Антропологічний вимір воєнних сцен у романах-епопеях „Война и мир” Л. Толстого і „Роріоу” С. Жеромського / В. В. Остапчук // Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології. *Studia methodological* ; редкол. : О. Лещак (голов. ред.). – Т. : Ред.-вид. від. ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 24. – С. 171–176.

2. Остапчук В. В. Позиція наратора в польському та російському романах середини XIX – початку XX ст. (на матеріалі романів-епопей „Роріоу” С. Жеромського та „Война и мир” Л. Толстого) / В. В. Остапчук // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – Вип. 34 / редкол. : Г. Ф. Семенюк (голов. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. – К. : Твім інтер, 2009. – Ч. 1. – С. 351–359.

3. Остапчук В. В. Постать Наполеона в романах-епопеях С. Жеромського „Роріоу” і Л. Толстого „Война и мир”: наративна стратегія в компаративістському аспекті / В. В. Остапчук // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. / редкол. : А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. – К. : Акцент, 2006. – Вип. 25 – С. 502–509.

4. Остапчук В. В. Духовність персонажів романів-епопей „Роріоу” С. Жеромського та „Война и мир” Л. Толстого: наративний аспект / В. В. Остапчук // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – Вип. 33 / редкол. : Г. Ф. Семенюк (голов. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. – К. : Твім інтер, 2009. – Ч. 1. – С. 667–673.

5. Остапчук В. В. Природа в романах-епопеях „Роріо́у” С. Жеромського і „Война и мир” Л. Толстого: нарративний аспект / В. В. Остапчук // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. / редкол. : Г. Ф. Семенюк (голов. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. – К. : Твім інтер, 2010. – Вип. 29. – Ч. 1. – С. 563–573.

6. Остапчук В. В. Наратія і часопростір у романах-епопеях „Война и мир” Л. Толстого і „Роріо́у” С. Жеромського / В. В. Остапчук // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. / редкол. : Г. Ф. Семенюк (голов. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. – К. : Твім інтер, 2008. – Вип. 32. – Ч. 1 – С. 338–345.

7. Остапчук В. В. Мотив святості в романах-епопеях Л. Толстого „Война и мир” та С. Жеромського „Роріо́у”: нарративний аспект / В. В. Остапчук // Мова і культура : [наук. журн.] / редкол. : Д. С. Бураго (голов. ред.). – К. : Вид. дім Бураго, 2007. – Вип. 11. – Т. VI (118) : Художня література в контексті культури. – С. 218–225.

8. Остапчук В. В. Наративна стратегія в романах-епопеях „Роріо́у” С. Жеромського та „Война и мир” Л. Толстого / В. В. Остапчук // Мова і культура : [наук. журн.] / редкол. : Д. С. Бураго (голов. ред.). – К. : Вид. дім Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. III (128) : Художня література в контексті культури. – С. 284–290.

9. Остапчук В. В. Опозиція нарратив-маніфестація в романах-епопеях Л. Толстого „Война и мир” та С. Жеромського „Роріо́у” / В. В. Остапчук // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Серія : Філологічні науки ; редкол. : С. Я. Харченко, Л. М. Синельникова, В. Д. Ужченко, О. А. Галич [та ін.]. – Луганськ : ЛНПУ «Альма-матер», 2008. – № 11 (150). – С. 92–98.

10. Остапчук В. В. Мотиви кохання, родинного обов'язку в романах-епопеях Л. Толстого „Война и мир” та С. Жеромського „Роріо́у” / В. В. Остапчук // Волинь філологічна: текст і контекст. Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті : зб. наук. праць : у 2 ч. Ч. 1. / [упоряд. Л. К. Оляндер]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Вип. 6. – С. 399–408.

АНОТАЦІЯ

Остапчук В. В. Наративна стратегія в романах-епопеях С. Жеромського «Роріо́у» і Л. Толстого «Война и мир»: компаративний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011.

У дисертації охарактеризовано типологію й специфіку нарративних стратегій С. Жеромського та Л. Толстого в романах-епопеях «Роріо́у» і «Война и мир» у компаративному

аспекті. Узагальнено та систематизовано результати теоретичних й історико-літературних праць, присвячених зв'язкам С. Жеромського з Л. Толстим. Здійснено суттєве уточнення терміна *нарративна стратегія*. Відмінності в нарративних техніках польського та російського письменників виявлено на основі розгляду їхніх художньо-естетичних концепцій, з'ясування основних актантних моделей аналізованих романів-епопей, осмислення різного історичного й суспільно-політичного становища Польщі та Росії; типологічні риси нарративних стратегій розкрито через опис подібних історичних ситуацій в обох країнах. Висвітлено взаємодію *нарації* та *маніфестації*.

Ключові слова: нарративна стратегія, наратор, актантні моделі, дискурс, хронотоп, маніфестація, інтертекстуальність, антропологічний вимір, історична правда, компаративний аспект.

АННОТАЦІЯ

Остапчук В. В. Нарративная стратегия в романах-эпопеях С. Жеромского «Pamięć» и Л. Толстого «Война и мир»: компаративный аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2011.

В диссертации охарактеризованы типология и специфика нарративных стратегий С. Жеромского и Л. Толстого в романах-эпопеях «Pamięć» и «Война и мир» в компаративном аспекте. Обобщены и систематизированы результаты теоретических и историко-литературных работ, посвященных связям С. Жеромского с Л. Толстым, выделены неисследованные проблемы, что обусловило актуальность темы. Предложено существенное уточнение термина *нарративная стратегия*, который интерпретируется как животворящая система, созданная писателем для глубокого и всестороннего изображения действительности, рождающая новые смыслы, которые раскрывают концепцию текста и оказывают воздействие на характер рецепции читателя. «Совокупность повествовательных процедур и средств» рассмотрена в системных взаимоотношениях.

Различия в повествовательных техниках польского и русского писателей выявляются на основании анализа их художественно-эстетических концепций, рассмотрения главных актантных схем в текстах романов-эпопей, осмысления разного исторического и общественно-политического положения Польши и России. Типологические свойства нарративных стратегий раскрываются через описания сходных исторических ситуаций в обеих странах. Освещается взаимодействие *наррации* и *маніфестації*.

Выявлено своеобразие психологизма С. Жеромского и Л. Толстого. Писатели, благодаря избранным нарративным стратегиям, показали, как война с Наполеоном изменила сознание

людей, структуру их души. В «Popiołach» реализуется задача через экспрессию показать не столько то, каким есть реальный мир, а – через эстетические концепции «Молодой Польши» – его переживание героями в определённую минуту. В «Войне и мире» экспрессия, выполняя познавательные функции, раскрывает духовное состояние и проявления характера человека не только в важные моменты его личной жизни, но и его жизни в истории.

Сопоставительный анализ текстов С. Жеромского и Л. Толстого подтверждает, что оба писателя использовали и сходные и различные способы изображения духовного мира своих героев. Через нарративные стратегии показано, что события эпохи наполеоновских войн поляки и русские переживали по-разному. Если русский народ никогда не видел в Бонапарте освободителя, то и не пережил разочарования в нём. Надежды поляков на освобождение Польши с помощью Наполеона не оправдались, что подчеркнуло трагедию народа.

Исследованы позиции нарратора в романах-эпопеях «Popioły» и «Война и мир». У Л. Толстого автор-нарратор соответствует *авторитетному* типу повествования: он в большинстве случаев оценивает ситуации, формулирует выводы. Повествователь С. Жеромского подаёт только основные сведения о жизни героев, обо всём другом они рассказывают сами.

Прослеживается различие в языковой позиции авторов-нарраторов. У С. Жеромского возможности повествователя в сравнении с Л. Толстым мотивированно ограничены, поэтому его речевая партия часто уступает место речи героев.

Установлено значение любовных и пейзажных сцен в структуре романов-эпопей «Popioły» и «Война и мир»: у Л. Толстого эти сцены связаны с общим ходом истории, а у С. Жеромского – как будто «выпадают» из основного повествования, представляя собой в определенном смысле отдельные «стихи в прозе».

Ключевые слова: нарративная стратегия, нарратор, актантные схемы, дискурс, хронотоп, манифестация, интертекстуальность, антропологическое измерение, историческая правда, компаративный аспект.

SUMMARY

Ostapchuk V. V. Narrative Strategy in the Epic Novels by S. Żeromski “Popioły” and L. Tolstoy “War and Peace”: Comparative Aspect. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, speciality 10.01.05 — Comparative Literary Studies. – Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University of Ternopil. – Ternopil, 2011.

The thesis focuses on the typology and peculiar features of narrative strategies of S. Żeromski and L. Tolstoy in the epic novels “Popioły” and “War and Peace” in the comparative aspect. The results of theoretical and historical-literary studies devoted to S. Żeromski connections with L. Tolstoy are summarized and systemized. The thesis introduces a more precise definition of the term *narrative*

strategy. The differences in the narrative techniques used by the Polish and Russian writers are revealed on the basis of their artistic and aesthetic conceptions, determination of the main actant models of the investigated epic novels, deep understanding of different historical and sociopolitical situation in Poland and Russia; typological features of the narrative strategies are identified by means of description of similar historical situations in both countries. The interrelation of *narration* and *manifestation* is highlighted.

Key words: narrative strategy, narrator, actant models, discourse, chronotopos, manifestation, intertextuality, anthropological dimension, historical truth, comparative aspect.

Підписано до друку 10.05.2011 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір друк. Умов. друк. арк. 0,9.
Умовн. фарб. відб. 1,0. Друк RESO.
Наклад 100 прим. Зам. № 64

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027